

Vindplaatsen van Distelbremraap [*Orobanche reticulata* subsp. *pallidiflora* (Wimm. & Grab.) Hayek] in verstoorde duinen

*Ger Londo** & *Joop Mourik***

* Proeftuin 13, 3925 BJ Scherpenzeel; e-mail: glondo@hetnet.nl

** Gemeentewaterleidingen Amsterdam, Vogelenzangseweg 21, 2114 BA Vogelenzang

Records of *Orobanche reticulata* subsp. *pallidiflora* (Wimm. & Grab.) Hayek (Thistle Broomrape) in disturbed dunes

About 30 years ago *Orobanche reticulata* was recorded on two sites in the dunes. The records were not accepted because the plants did not show the typical dark based glandular hairs. The

rediscovery, after 28 years, of this rare species on one of those earlier dune localities led to the notion that this character is not absolutely reliable. From field observations it appears that *O. reticulata* usually grows in groups of several (usually tall) specimens which flower successively during a period of three months. All other records of *O. reticulata* in the Netherlands are situated in the riverine district, so it is suggested that the inlet of Rhine water for infiltration works was a factor that caused its establishment in this dunal area.

Op 5 juli 2000 vond de eerste auteur in het eerste infiltratiegebied van de Amsterdamse Waterleidingduinen 3 grote bremraapplanten die herinneringen oproepen aan weinige keren dat hij Distelbremraap (*Orobanche reticulata*) op dijken in het dal van de Gelderse IJssel had waargenomen. Op de plek groeiden enkele planten van Glad walstro – een van de planten waarop *Orobanche caryophyllacea* parasiteert, en enkele planten van Echt bitterkruid (*Picris hieracioides*), de gastheer van *O. picridis*. Beide in de duinen voorkomende bremraapsoorten zijn eventueel met Distelbremraap te verwarren. Ook stonden er geel verkleurde exemplaren van Akkerdistel (*Cirsium arvense*), de favoriete gastheer van *Orobanche reticulata*.

De volgende veldkenmerken werden genoteerd. Bloemkroon lichtgeel met paarse dooradering en paarse stipjes, vooral op de lippen, bij doorvallend licht enigszins gestippeld. Klierharen met donkere voet of soms geheel donker. Helmdraden alleen onderaan behaard. Stempel roodachtig paars.

Nadere determinatie aan de hand van 3 verzamelde bloemen bevestigde het vermoeden dat de planten inderdaad tot *O. reticulata* subsp. *pallidiflora* (Wimm. & Grab.) Hayek behoren, en ook het Herbarium (NHN) was het met deze determinatie eens – dat kan wel eens anders zijn, zoals uit het vervolg zal blijken.

De vondst was spectaculair, gezien het gegeven dat deze zeer zeldzame soort in Nederland nooit eerder buiten het rivierendistrict was gezien, reden voor de tweede auteur om een opname van de plek te maken.

Opname op 6.7.00 door J. Mourik. Amsterdamse Waterleidingduinen, infiltratiegebied 1, oostelijke wegberm ter hoogte van drain 10, coördinaten 96,2-484,9; oppervlak 2 x 1 m, bedekking 90%.

Achillea millefolium p1; *Amblystegium serpens* a1; *Brachythecium albicans* a1; *Brachythecium rutabulum* p1; *Bromus hordeaceus* a1; *Calamagrostis epigejos* 3; *Capsella bursa-pastoris* r1; *Carex arenaria* 2; *Cerastium fontanum* p1; *Cirsium arvense* a2; *Crepis capillaris* p1; *Echium vulgare* p2; *Elytrigia* cf. *atherica* 1; *Erodium cicutarium* p1; *Festuca rubra* m2; *Galium mollugo* r1; *Glechoma hederacea* a1; *Helictotrichon pubescens* a1; *Hippophae rhamnoides* r2; *Myosotis arvensis* p1; ***Orobanche reticulata*** p1; *Picris hieracioides* p1; *Plantago lanceolata* r1; *Poa pratensis* a4; *Pseudoscleropodium purum* a1; *Rubus caesius* r1; *Senecio jacobaea* a4; *Tortula ruralis* m4; *Urtica dioica* p1.

Zonder enige twijfel is deze begroeiing tot de ruderaal plantengemeenschappen (Artemisietea) te rekenen, wat overeenkomt met de opvatting van Oberdorfer¹ over de plantensociologische positie van *O. reticulata*.

Vroegere vindplaatsen in de AW-duinen

De tweede auteur raadpleegde het archief van M.O. Boerman (nu in beheer bij de Plantenwerkgroep van de KNNV Haarlem e.o.), die destijds veel flora-inventarisaties in de Amsterdamse Waterleidingduinen heeft verricht. Boerman vermeldde

maar liefst twee vindplaatsen van *O. reticulata* in de AW-duinen, die echter niet genoemd werden in de Atlas van de Nederlandse Flora.² Uit het correspondentie-archief van het Herbarium en de herbariumcollectie zelf is precies te achterhalen wat er destijds gebeurd is. Aanvankelijk stuurde Boerman zo weinig materiaal op, dat de controle op de determinatie “lastig” werd bevonden; toen tenslotte een volledig exemplaar werd opgestuurd, miste dat (naar nu is gebleken) een belangrijk identificatiekenmerk, namelijk de donker gekleurde klierharen op de bloemkroon. Wegens het ontbreken van zulke klierharen werd Boerman’s determinatie van de hand gewezen, en werd de plant in de collectie opgeborgen onder de naam *O. caryophyllacea*. Boerman, die het waagde het Herbarium-oordeel te weerspreken, voerde een keur van door waarnemingen gestaafde argumenten aan, maar tevergeefs. Tot het onderzoek heropend werd door de recente vondst.

Veldwaarnemingen in de AW-duinen

Boerman vond de soort voor het eerst in hok 24.57.15 in 1969, op een plek waar in de voorafgaande winter Ratelpopulieren waren gekapt. Die zomer kwamen de heel erg grote bremrapen (80–100 cm hoog) in 20 groepjes op. Dat jaar kon hij de gastheer niet vinden. In 1970 en 1971 zag hij geen bremrapen op die plaats, maar in 1972 wel: hoewel er sprake was van schade door konijnenvraat waren enkele planten onbeschadigd; toen was volgens Boerman overduidelijk dat de planten op Akkerdistel parasiteerden.

In datzelfde jaar vond Boerman de soort ook “op het stenenveld” (24.48.12) – dezelfde plek waarop de soort nu 28 jaar later is teruggevonden! Over de bloei-periode maakte de eerste auteur de volgende aantekeningen. “Op 5 juli 2000 waren er drie planten in bloei en twee uitgebloeid. De bloei moet dus al in juni begonnen zijn. Op 31 augustus hadden die drie planten rijpe vruchten en waren ondertussen vijf nieuwe planten tot ontwikkeling gekomen, drie vlakbij de oude in een ruigte en twee onder aangrenzend duindoornstruweel. Ook op 29 september waren nog bloeiende planten aanwezig; de bloei is zeker tot in oktober doorgegaan.” Deze waarnemingen wijzen er tevens op dat er ook sprake is van het “in groepjes” groeien van de bremraapplanten.

Over de kenmerken van *Orobanche reticulata* – Foto 1

Het gegeven dat “het Herbarium” een eigen determinatie herziet, en later weer herziet, is niet uniek. Maar het geeft wel aan dat de identificatie niet eenvoudig is ... ook als men de gastheer als determinatie-kenmerk kiest: in de hier getoonde opname komen planten voor die “gastheer” kunnen zijn voor drie verschillende bremraapsoorten. Bij de eerste vindplaats echter kwam uitsluitend Akkerdistel in aanmerking als gastheersoort.

In vele Flora’s, zo ook in de verschillende edities van de Heukels’ Flora^{3 4}, wordt voor *O. reticulata* de aanwezigheid van aan de basis donker gekleurde klierharen genoemd als uniek identificatiekenmerk. Onze recente waarnemingen leren dat dit kenmerk lang niet zo betrouwbaar is als de literatuur beweert: de foto op pagina 126 in het bremrapenboek van Kreutz⁵ toont een plant waarbij de donkere

klieren geheel afwezig zijn. Ook Weeda⁶ geeft op een van de bij Deventer verzamelde herbariumcollecties aan dat ook planten zonder donkere klieren wel degelijk tot *O. reticulata* behoren.

Het gevolg van deze misvatting is dat de beschrijvingen van vooral *O. caryophyllacea* een ruimere variatie aangeven dan eigenlijk gewettigd is. Deze laatste soort heeft beduidend grotere bloemen dan *O. reticulata*, en die zijn paarsachtig, alhoewel ook wel eens lichtgekleurde bloemen voorkomen. Verder is deze soort veel lager, en staan de planten alleen of met 2 of 3 bijeen. Donkere klierharen ontbreken altijd. De waardplanten zijn *Galium mollugo* en *G. verum*.

Een ander verschil tussen beide soorten is mogelijk de vorm van de kelkhelften. Bij *O. reticulata* is volgens onze waarnemingen elk van de 2 kelkklappen ongedeeld, terwijl bij het materiaal van *O. caryophyllacea* elke slip scheef tweedelig was. Voorzichtigheidshalve adviseren wij om ook dit verschilkenmerk niet te absoluut te nemen.

Samenvattend: planten van Distelbremraap parasiteren op distels, ze zijn groot (>50 cm), staan in groepjes, de bloemen zijn geelachtig met paarse tinten, en hebben vaak donker gekleurde klierharen aan de bovenkant.

Huidige verspreiding *Orobanche reticulata*

Dat Distelbremraap voornamelijk langs de Gelderse IJssel voorkomt² is intussen achterhaald: langs IJssel, Rijn en Lek zijn de vindplaatsen gepositioneerd, nu dus aangevuld met twee vondsten in de duinen (Fig. 1).⁷

Het is natuurlijk verleidelijk om te speculeren over die nieuwe vindplaatsen in de duinen. Is er sprake van een trendmatige uitbreiding van Distelbremraap? Hier past voorzichtigheid. Immers, er is nauwelijks een algemenere waardplant denkbaar dan Akkerdistel, en toch is Distelbremraap Europa-wijd (heel) zeldzaam. Dus weten we eigenlijk niets specifiek over het vestigingsmilieu van de soort. Wel tekent zich af dat Distelbremraap zich decennia-lang kan handhaven, maar tevens dat hij zich zeker niet elk jaar aan de nieuwsgierige blikken van de florist toont, net zoals sommige orchideeën wispelturig zijn. De vindplaatsen in de AW-duinen,

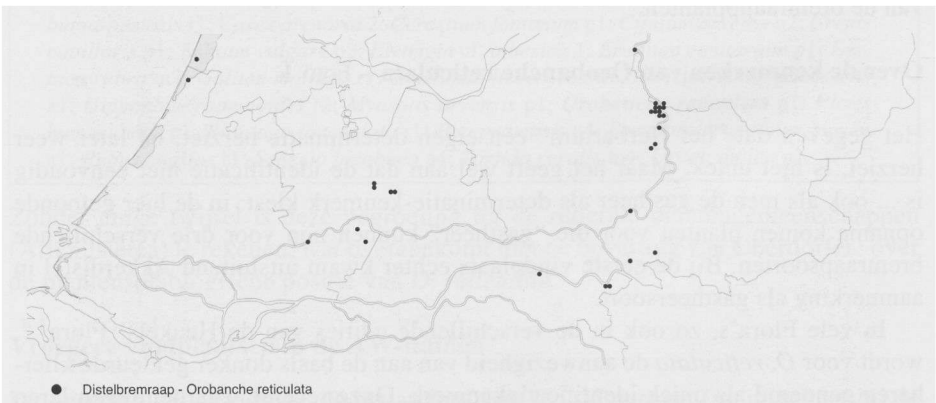

Fig. 1. Voorkomen van *Orobanche reticulata* in Nederland vanaf 1975.

die dus waarschijnlijk al enkele decennia oud zijn, houden mogelijk verband met de infiltratie van Rijnwater in dit duingebied. Maar omdat we nog zo weinig weten over de vestiging van deze soort kan dit verband best volstrekt toevallig zijn.

Foto 1. Bloeiwijze van *Orobanche reticulata*. Foto: Ger Londo.

1. E. Oberdorfer, 2001. Pflanzensoziologische Exkursionsflora, ed. 8. Stuttgart.
2. J. Mennema, A.J. Quené-Boterenbrood & C.L. Plate (eds.), 1980. Atlas van de Nederlandse Flora 1: 160. Amsterdam.
3. S.J. van Ooststroom, 1956. Heukels-Van Ooststroom, Flora van Nederland, ed. 14. Groningen.
4. R. van der Meijden 1996. Heukels' Flora van Nederland, ed. 22. Groningen.
5. C.A.J. Kreutz 1995. Orobanche. 1. Mittel- und Nordeuropa: 124–127 (als *O. pallidiflora* Wimm. & Grab.) Hayek. Maastricht.
6. "Dit is wel degelijk *O. reticulata*! Kenmerk 'donkere klieren' deugt niet". E.J. Weeda, 19.11.1979, op etiket bij herbariummateriaal verzameld door J. Bredenbeek op 21.10.1978 te Deventer.
7. Kaart gebaseerd op FLORBASE 2f aangevuld met de twee duinvindplaatsen en een vindplaats aan de Lek (de Bol). Met dank aan FLORON, in het bijzonder aan Bart Vreeken.